

Edib H a s a n a g i ć

ISTORIJSKI MUZEJI I SAVREMENI SVET

Ovom temom, koja se odnosi na muzeje uopšte, bavila se poslednja konferencija IKOM-a, održana u Kopenhagenu juna meseca 1974. godine. Muzeji preživljavaju izvesnu krizu, naglašeno je na konferenciji, pored ostalog, jer se ne prilagođavaju savremenim uslovima delovanja sa posetiocima. Pri tome, nije samo u pitanju broj posetilaca muzejskim izložbama, nego, možda i pre svega, način na koji i sa čime muzej vrši svoju kulturnu misiju, osećanje stručnih saradnika muzeja za potrebe savremenog čoveka i za nove metode uticanja na čoveka. Kao i na prethodnoj, devetoj konferenciji IKOM-a, insistirano je i ovom prilikom da muzeji ne budu samo čuvari i posednici "kulturne i prirodne baštine čoveka", nego da, kao dobri poznavaoци kulturnih i drugih životnih prilika i potreba sredine u kojoj deluju, moraju prilagoditi svoj red tim potrebama, usmeriti se na potrebe društva. U osnovi to znači da muzeji moraju posvetiti mnogo veću pažnju, nego što to mnogi danas čine, funkciji obrazovanja i vaspitanja ljudi i u tom cilju prilagođavati i sadržaj i oblike svoga reda.

Ovakav zaključak predstavlja, nesumnjivo, za neke muzeje potrebu da se reformiše red u njima kako u odnosu na česte nedorečenosti njihove koncepcije i promenu savremene tehnike u izlaganju, tako i u odnosu na oblike povezivanja sa posetiocima.

Želeo bih, ovom prilikom, da kažem nešto o poziciji i funkciji istorijskih ili kulturno-istorijskih muzeja u našem savremenom životu, zadržavajući se na koncepciji ovih muzeja i mogućnostima realizacije te koncepcije s obzirom na materijal i tehnička sredstva ekspozicije i na stručnim kadrovima u njima, a delom i na njihovoj kulturnoj misiji uopšte.

U posleratnom razvitku muzeja, i kod nas i u svetu, stvoreni su mnogi muzeji istorijskog tipa, to jest muzeji koji, služeći se raznorodnim materijalom, nastoje da sveobuhvatno ilustruju istoriju jednog naroda, jednog šireg područja ili kraja, jednog istorijskog perioda ili događaja, jedne istaknute ličnosti. To je svakako u velikoj meri kvalitativno nova pojava, karakteristična, pored ostalog, i po tome što je na sadržaj muzejskih vitrina i panoa obratila pažnju mnogobrojnih i novih posetilaca. Ovi muzeji nova su pojava i po tome što su u muzeološku praksu uneli i neke unekoliko specifične metode rada, a samo njihovo razvijanje menjalo je i menja izvesna dogmatska shvatanja da su muzeji umetnosti, etnografije, prirode i dr. tipa jedine prave muzejske ustanove.

Na razvoj istorijskih muzeja kod nas - regionalnih i lokalnih, kompleksnih i specijalnih - nesumnjivo je najviše uticala jedna činjenica: težnja da se i pomoću muzejske iz-

ložbe upozna, objasni i afirmiše socijalističke revolucije. Iz ovog nastojanja, u prvim poratnim godinama karakterističnog pre svega po svome društveno-političkom smeru i neglesku, nikle su izložbe i zbirke, koje su se skoro redovno pretvarale u muzeje, tematski i šire. Danas u Jugoslaviji ima oko 200 muzeja istorijskog tipa, što predstavlja oko 50% svih muzeja.

Zato što su relativno mlade ustanove i u izvesnom smislu specifične po materijalu kojim se služe, potrebno je nešto više reći o tome koliko su i moderne po svojoj koncepciji i načinu prezentacije.

Za razliku od muzeja koji su tematski strogo usmereni na određenu disciplinu (umetnost, prirodu, tehniku i dr.), istorijski muzeji imaju pretenziju da ilustruju opšti razvitak jednog naroda ili kraja, ili neku značajniju pojavu iz toga razvitka. To znači da oni prikazuju istoriju naroda i hronološki, i teritorijalno, i tematski. Razume se, u tematskom pogledu takav prikaz podrazumeva sve procese razvitka, i to u njihovom dijalektičkom jedinstvu, odnosno pojedine aspekte jedinstvenog istorijskog procesa - kao što su privreda i ekonomika, društvo i politika, prosveta i kultura - izražava u njihovoj povezanosti i uslovljenosti. To je, uostalom, poznata Engelsova misao, da ekonomska proizvodnja i iz nje nužno nastala društvena struktura svake istorijske epohe sačinjavaju osnovicu za političku i intelektualnu istoriju te epohe.

Muzeološki prikaz istorije jednog naroda, primera radi, mora da pruži osnovnu predstavu o tome narodu kroz razne periode njegovog razvitka - feudalizam, život pod tuđinom, oslobodilačku borbu i samostalan nacionalni razvoj, socijalističku revoluciju. U tim opštim hronološkim okvirima treba prikazati, pored svih elemenata privrede i kulture, društvo i državu u njihovom kretanju, zadržavajući se na pojavama kao što su: kmetstvo i oslobođenje seljaka od feudalnih uza; klasne diferencijacije i stvaranje moderne buržoazije i političkih stranaka; ideje socijalizma i razvoj radničke klase; izgradivanje države i njen unutrašnji razvoj; bune, ustanke i ratove za nacionalno oslobođenje; stanovništvo i naselja; materijalnu kulturu i materijalne uslove života; itd.

Na ovakvu ili sličnu tematsku širinu, mada svakako u različitom opsegu, upućeni su svi kompleksni muzeji. U specijalnim muzejima izložba je ograničena na posebnu temu, ali se okvirima koji šire zalaze u opšti ambijent mesta i vremena. A to znači da istorijski muzeji ne tumače samo istoriju političkih stranaka i političkih zbivanja, kao što ponegde čak i pojedini muzealci misle.

Šta ovakva idejna koncepcija stalne ili povremene izložbe znači u praksi, tj. u muzeološkoj realizaciji, i kakvi se problemi u vezi s tim javljaju?

Nesumnjivo je, da je realizacija svake izložbe uslovljena materijalom kojim raspoleže. Istorijska razdoblja sa

složenijim ekonomskim, društvenim, kulturnim i političkim procesima, odnosno XIX i XX vek, bogatiji su u očuvanom materijalu, pa se mogu svestranije i sagledati. Pa ipak, zbog jednog našeg skoro nacionalnog nemara prema kulturnom nasleđu, vrlo su skromni fondovi muzejskog materijala iz XIX veka. Pa i šire gledano, i materijali koji su sačuvani na drugim mestima vezani su, često, najvećim delom za život i delovanje buržoaske klase, odnosno za njene poglede na to šta kao kulturnu baštinu treba čuvati.

Zatim, za razliku od muzeja koji se uglavnom služe trodimenzionalnim predmetima i u kojima je legenda skoro jedina pisana reč, istorijski muzeji upućeni su u velikoj meri na dvodimenzionalne predmete i na pomoćni materijal i rekonstrukcije - arhivske dokumente, tabele, fotografije, legende, gravire, ilustracije u knjigama, litografije, geografske i istorijske karte, diorame, kopije, replike, makete, odlive i dr. Svakako je jednostavnije i može se adekvatnije prikazati baština materijalne kulture jednoga naroda u arheološkom i etnografskom muzeju negoli sam proces nekog istorijskog zbivanja - ustanka, revolucije ili klasne borbe, na primer - u istorijskom muzeju. Nešto što je sačinjeno od mnogo komponenta, koje sve zajedno daju atmosferu jednog vremena ili događaja, ostaje često vizuelno (tj. muzeološki) nedorečeno, jer je apstraktno, za razliku od oblika i vrsta nošnji na nekoj izložbi etnografskog materijala, na primer, jer ekspoziti koji o tome govore deluju autentičnije i konkretnije. Stoga se istorijski muzeji koriste svim vrstama materijala, i onim koji se nalazi u arheološkim, umetničkim, etnografskim, prirodnjačkim, tehničkim i drugim muzejima i zbirkama, i pomoćnim muzejskim materijalom. Njihova kompleksnost nije samo u idejnoj koncepciji nego i u realizaciji koncepcije u odnosu na vrstu materijala. A takva raznorodnost materijala upućuje na višestruku saradnju (likovnih umetnika, fotografa, kartografa, maketara, kopista, i dr.) pored arhitekta za svaku veću izložbu, odnosno složeniju tematsku postavku.

U kompleksnom istorijskom muzeju, u kome je ovde reč, strukturu izložbe čini tema, i njoj su podređeni predmeti. Da bi prikazao sve faze društvenog, privrednog i kulturnog razvitka, kustos bira predmete pre svega po tome koliko se njima adekvatno može ilustrovati određena pojava, a ne prvenstveno po njihovoj retkosti ili umetničkoj vrednosti. Neke umetničke slike ili poljoprivredna sletka, kojoj je, estetički gledano, suđeno da provede najveći deo svoga veka u depou galerije ili etnološke zbirke, korisno će poslužiti u prikazu neke istorijske teme. Prema tome, izbor i raspored eksponata određuje opšta misao-vodilja, ideja o istorijskom razvitku, koje od muzeja čini jednu logičnu celinu.

Mada još nerazvijena, orijentacija muzeja istorijskog tipa na predmete različitih kategorija izaziva izvesne prigovore. Govori se, naime, da se takvim izborom zalazi u "domen" pojedinih muzeja ili zbirki (umetničkih, etnografskih, tehničkih i drugih), pa se samim tim određena tema i ponavlja, javlja se paralelizam i redu ustanova. Takva shvaćanja svakako su neosnovana i potiču, najvjerovatnije, iz

nepoznavanja koncepcije jednog modernog kompleksnog (istorijskog) muzeja ili iz zaostalog shvatanja o dokumentima, fotografijama i sličnom materijalu kao isključivim eksponatima za ove vrste muzeja. Pojedini predmeti kojima se muzeološki ilustruje opšti istorijski razvoj jednog društva ili jednog kraja, ili neke posebne istorijske pojave, različito se koriste u raznim muzejima. Za muzej istorijskog tipa od bitnog je interesa iz oblasti likovne umetnosti pre svega istorijska kompozicija i istorijski portret, ponekad čak bez obzira na njihovu umetničku vrednost. Ukoliko se prikazuje istorija kulture, biraće se samo najneophodniji eksponati, da bi se prikazao određeni pravac razvoja likovne umetnosti kao jedne grane kulture. Ili, pri izboru eksponata iz oblasti etnologije, merila primenjene umetnosti - ukoliko se sama ta umetnost ne prikazuje - ili različiti oblici jednog istog predmeta podređeni su kriterijumu o značenju takvih predmeta za razvoj oruđa za proizvodnju i produktivnost rada. Vrsta narodne nošnje u okviru razvoja oblika narodnog života bitna je za jednu istorijsku temu pre svega sa stanovišta standarda društvenih klasa, promena u navikama, proizvodnji materijala. Za etnologa, najčešće, primarni elementi su starost nošnje, njena skupocenost, eventualno i egzotičnost. I tako dalje. Ovde je reč, prema tome, o korišćenju raznorodnog materijala za ilustraciju i tumačenje određenih istorijskih tema, bez pretenzija da se ulazi u sve oblike i specifičnosti toga materijala.

U muzejima likovne umetnosti, arheologije, etnologije, tehnike, prirode izlažu se predmeti, u istorijskim muzejima prikazuje se istorija. U prvima, predmeti su samostalni, svaki za sebe privlači pažnju zbog svoje umetničke ili naučne vrednosti. U drugima, oni su sredstvo za ilustraciju određene društveno-istorijske pojave, deo su jedne celine kojom se nešto objašnjava. Ove razlike u gledanju na funkciju eksponata u različitim muzejima značajna je za istorijske muzeje. Izložbu flore i faune ili narodne nošnje jednoga kraja moguće je, po pravilu, pripremiti samo ako se raspolaže eksponatima u originalu. Izložba o nekom istorijskom događaju može se ostvariti i sa manje sačuvanih ili manje vrednih originala, jer će se koristiti razni pomoćni materijali. To je vrlo ozbiljna prednost muzeja ove vrste, pod uslovom da se umešno koristi, ali i degradacija muzejske izložbe, odnosno muzejskog predmeta, u dogmatskim pogledima pojedinih muzealaca.

Ne zadržavajući se šire na tome, ovde ipak treba da pomenemo veliki značaj upotrebe savremenih tehničkih sredstava, pre svega zvučnih i svetlosnih uređaja, i kao pomoćnih i dopunskih za izražavanje ideje, i kao atraktivnih za privlačenje pažnje. U ovo vreme, kada se interesovanje za nova saznanja i želje za kulturnom razonodom mnogo radije zadovoljavaju pogledom na mali ekran i njemu sličnim savremenim komunikacijama i kada čovek sve više želi da reč pretvori u sliku da bi mogao brže da čita, istorijski muzeji sa mnogo arhivskih dokumenata i fotografija staromodno i neprivećno deluju, pored toga što zamaraju. Gomilanjem eksponata na izložbi - a to je dosta česta pojava - gube se iz vida važniji događaji i momenti, stvar se konfuzija u glavama posetilaca. U stvari, izlož-

be kod kojih se vrlo kritički ne vrši izbor eksponata više liče na izložbe materijala kojim muzej raspolaže nego na prikaz određenih istorijskih zbivanja.

U zaključku izlaganja o ovoj prvoj temi, o koncepciji izložbi istorijskih muzeja, kompleksnih i specijalnih, i realizaciji te koncepcije, potrebno je, čini nam se, posebno naglasiti da je pogrešno izradu koncepcije unapred uslovljavati postojećim i poznatim materijalom. Idejna koncepcija svake izložbe predstavlja naučno obrađenu temu, čiji sadržaj usmerava muzeologa da trega i za nepoznatim predmetima i da se koristi pomoćnim materijalom. U protivnom, a to se u praksi dešava, istorija se daje u isečcima, isključivo na osnovu materijala kojim se možda i slučajno raspolaže, prikazuju se pojedini istorijski događaji i pojedine ličnosti izolovano. Jedностранost u obradi, pa i idealizacija u prikazivanju istorijskih pojava uočljive su danas možda najviše u tretiranju istorije socijalizma i revolucije.

Iz ovoga odnosa idejna koncepcija - muzejska građa važno je istaći potrebu za mnogo jačom orijentacijom muzeja na prikupljanje materijala koji se tiče savremenih zbivanja. U tom pogledu muzeji su sasvim okrenuti ka prošlosti, i naročito daljoj prošlosti, ma da mnogi predmeti kojima se služi savremeni čovek ili koji govore o savremenim zbivanjima brzo dobijaju istorijsku patinu i nestaju pod žrvnjem promena. Činjenica je, izgleda, da koliko god pokazujemo interesovanje i entuzijazam za muzejske predmete iz ranijih epoha, u skoro istoj meri se pasivno odnosimo prema materijalu koji će kroz niz godina imati istorijski tretman.

Bilo je potrebno naglasiti ove osnovne stručne elemente vezane za izložbu jednog istorijskog muzeja zbog same funkcije muzeja u javnosti i posebno zbog previlnijeg tretmana istorijskih muzeja među samim muzealcima. Zbog funkcije zato što samo jedna moderno zasnovana izložba, i koncepcijski i tehnički, može da izazove određene saznejne i vaspitne efekte kod posetioca i da ih veže za muzej, a zbog jednog kruga muzealaca zato što ove muzeje još uvek tretiraju kao muzeje za političku istoriju i muzeje koji se uglavnom koriste pomoćnim muzejskim materijalom, pre svega dokumentima i fotografijama.

Kada je reč o koncepciji izložbe, zadržao bih vašu pažnju na dva vrlo aktuelna pitanja u tumačenju i polularizaciji istorije naših naroda i narodnosti - na naučnom i idejnom odnosu prema tradiciji i na muzeološkom prikazu i tretmanu istorijskog perioda savremene istorije, ili još bliže perioda socijalizma.

Poznato je, da je svaka dobro pripremljena izložba rezultat sistematskih naučnih istraživanja i umešnog muzeološkog komponovanja. I izložbe iz oblasti istorije predpostavljaju opsežno proučavanje svih izvora saznanja činjenica i samostalno marksističko zaključivanje o istorijskim pojavama, o značaju pojedinih događaja i ulozi pojedinih ličnosti, da bi im se odredilo pravo mesto i u muzejskoj interpretaciji. To je, svakako, vrlo odgovoran naučni posao i zbog toga što je

građanska historiografija, procenjujući značaj određenih društvenih pojava i vrednosti kulturnog nasleđe, prikazivala često te pojave i vrednosti u krivom svetlu, jedne preneglašavala do mistifikacije a druge potcenjivala ili prećutkiivala, negativno se odnosila pre svega prema progresivnim društvenim kretanjima. Ustvari, takva gledanja, koja sada egzistiraju kao tradicija, odražavala su klasne motive i interese buržoazije, ali su se neka od njih, u raznim vidovima, održala i do naših dana, pa, iako su prevaziđena, srećemo se s njima u školskoj literaturi i u savremenim sredstvima javnog informisanja, pa i u naučnim redovima. Ona ustvari znače ideologiju i svet starog društva, potvrdu jedne Lenjinove maksime da sa promenom društvene osnove i svrgavanjem buržoazije sa vlasti ne nestaje i buržoaska ideologija. Na tu pojavu ukazivao je i Marks naglašavajući da "tradicija svih mrtvih generacija pritiskuje kao mora mozak živih", t.j. da je tradicionalizam uopšte, pa i onaj u oblasti istorije i kulture, ideologija zaostale svesti i reakcionarnih snaga jednog društva ako ne može da bude etapa i oslonac u njegovom napretku i daljem kretanju.

Da pomenem samo nekoliko primera tradicionalizma, ilustracije radi.

U srpskoj istoriji stvoreni su, pored još nekih, i mitovi o svetom Savi, o caru Dušanu Silnom, o kralju Petru prvom. Ime arhiepiskopa Sava, istaknutog prosvetitelja i diplomate srpske srednjevekovne države, reakcionarna srpska buržoazija pretvorila je u mit svetosavlja. Srednjevekovni Sava Njemanjić postao je pre rata duhovni patron školske omladine, a svetosavlje, u toku drugog svetskog rata, sastavni deo ideologije fašističkog pokreta "Zbor" Dimitrija Ljotića, pa i četničkog pokreta.

Srednjevekovna srpska država u vreme cara Dušana bila je najsnajznija balkanska država. U vreme stvaranja srpske građanske države i borbi za oslobođenje od okupatora, srpska buržoazija se pozivala na stare "srpske zemlje" - Srbiju, Crnu Goru, Makedoniju i delove Hrvatske i Bosne, pa je to i kasnije, uglavnom, ostalo u ideji vrlikosrpskog nacionalizma. Nešto je slično i u programu Frankove Čiste stranke prava, a taj program kasnije je posteo i ideologija ustaša - Velika Hrvatska zahvatala je i Bosnu, Hercegovinu, Sandžak.

Još uvek je živo shvatanje, da je period vladavije kralja Petra I Karađorđevića pre prvog svetskog rata period demokratije, političkih sloboda i ekonomskog blagostanja, period u kome je Srbija "raj siromašne čoveka". Zaboravlja se, pri tome, da je to vreme velike eksploatacije radničke klase i pauperizacije seljaštva, kao najbrojnijeg dela stanovništva, vreme bogaćenja srpske buržoazije i borbe za vlast buržoaskih stranaka, vreme rađanja modernog klasnog radničkog pokreta.

I tako dalje.

Takva i slična konzervativna gledanja ne samo na određene istorijske pojave (događaje i ličnosti), nego i na materijalnu i duhovnu kulturu naroda uopšte (likovna umetnost, književnost i dr.), egzistiraju i danas zbog nepoznavanja stvarnih činjenica ili nekritičnog odnosa prema činjenicama, ali i kao idejni oslonac konzervativnih i reakcionarnih snaga našeg društva. To se na razne načine manifestuje u politici i kulturi kod nas, a bez ikakvih "oblandi" pokazalo se u nedavnim nacionalističkim pojavama, ocenjenim na XXI sednici Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije kao ozbiljan korak unazad u savremenom razvoju nacionalnih odnosa.

Nenaučne i lažne projekcije istorije i stvaranje istorijskog kulta, svođenje istorije na istoriju nacionalnih velikana, je stvaranje nacionalnog mita i inspiracija da se težnje vladajuće klase pojedinih država za proširivanjem svojih granica i za vodstvom među narodima u jugoslovenskim zemljama XIX i XX veka pretvaraju u neko istorijsko misionarstvo. Ovakav nacionalni mit, suprotstavljan naučnoj svesti o prošlosti, jedna je od karakteristika totalitarnih režima XX veka.

Pomenuo bih još samo to, da je još u XIX veku bilo zapeženih pokušaja u nauci, književnosti i publicistici da se ospori ovaj i ovakav istorijski mit i da se stvori naučna svest o istoriji. Polazeći od toga, da treba sačuvati kao istorijsku baštinu sve ono što je vredno stvoreno u materijalnoj i duhovnoj kulturi naroda, Svetozar Marković, jedan od najistaknutijih prvih socijalista na Balkanu - da nevedem samo njegov primer u ovoj stogodišnjici obeležavanja njegove smrti - , ustajući, zajedno sa književnikom Lazom Kostićem, protiv "mrtvih teleisanih ljuski", pisao je: "Samo ono srpsko treba da se održi što je dobro, a ono što je loše treba ga baciti makar po sto puta bilo "srpsko".

Što se tiče drugog pitanja, t.j. pitanja prikazivanja savremene istorije, ili još bliže perioda socijalizmu u savremenoj istoriji, putem stalne muzejske izložbe, želeo bih samo da postavim jednu tezu o tome. O tome u muzeologiji postoje dva shvatanja: jedno, koje polazi od potrebe protoka izvesnog vremena (30-50 godina), da bi se određene pojave u razvoju svakog društva mogle kritičnije (objektivnije) procenjivati (teorija distance), a drugo koje, ne zanemarujući sve postulate iz teorije distance, polazi od potrebe da i muzeji treba da budu tumači i najsavremenijih zbivanja. Ne ulazeći u detaljniju analizu ovih shvatanja u savremenoj muzejskoj teoriji i praksi, važno je, svakako, naglasiti da bi bilo pretenciozno, a to znači i naučno nezasnovano ili nepouzdanost, proces u nauci, tehnici, kulturi, politici i društvu uopšte koji nisu završeni ili se ne nalaze u završnoj fazi razvoja tretirati kao nešto završeno. Reč je, pored ostalog, i o ulozi ličnosti u svima ovim oblastima nauke i života. Dijalektički gledano, ni u čemu nema pravolinijskog kretanja, pa su promene bitna karakteristika ovoga našeg sveta. To je naročito uočljivo u društvenim i političkom delovanju, najosetljivijem na potrebe promena i prilagođavanja novijim uslovima pre svega materijalnog razvoja. Normalno je, što se

svaki subjekat toga delovanja koristi, u datom trenutku, svim modernim sredstvima agitacije i propagande da bi ostvario postavljeni cilj, ali to još ne znači ostvarenje toga cilja.

Razumljivo, sada se postavlja pitanje na kakav način istorijski muzej može i treba da prati savremena zbivanja bez obzira na njihove faze razvoja, da ih, svojim sredstvima izražavanja, tumači i približava javnosti i time vrši svoju kulturnu i društvenu misiju. Nesumnjivo, da se u tome muzejski stručnjaci usmeravaju na povremene tematske izložbe, kojima se, u iste svrhe, koriste i razni kulturni informativni centri, pojedine kulturne, naučne i druge radne organizacije.

Nešto o stručnom kadru u Istorijskim muzejima. U idejnom i tehničko-estetičkom postavljanju i oblikovanju izložbe, stručna sprema i istraživačka sposobnost kustosa i njihova inventivnost da određenu istorijsku temu vizuelno predstave isto je toliko bitan element koliko i građa kojom se to čini. Sama raznovrsnost tema koje karakteriše kompleksni muzej postavlja ovde kustosa u jedan poseban položaj - da se orijentiše i u naučnim oblastima van svoje specijalnosti i da se i pri otkupu i pri izboru eksponata za izložbu tolerantno odnosi prema drugim strukama. Eksponati u ovim muzejima uslovljavaju jedni druge, međusobno su povezani ili su jedni podređeni drugima, a svi čine jednu organsku i funkcionalnu celinu. I sam stručni kadar, koji je po konstituciji ustaveno raznorodan, potčinjava se, normalno, tom faktu i pri izradi idejnog projekta i pri oblikovanju izložbe. Sve to - i stručno usavršavanje, i bliže upoznavanje sa raznim naučnim disciplinama, i istraživački rad, i upoznavanje sa modernim tehničkim sredstvima ekspozicije - zahteva, bez sumnje, ozbiljan stvaralački napor. Utoliko više što se funkcija kustosa ne iscrpljuje ovim radom - saznanje koja je stekao i zajedno sa drugima utkao u izložbu prenose se na posetioca jer je zbog njega sve to i rađeno. Ta pedagoška delatnost kustosa, njegova usmena reč kojom, u neposrednom dodiru sa posetiocem, objašnjava i ono što se eksponatima nije moglo izreziti ili doreći, neodvojive je od pojma stručnog rada u muzeju, pogotovo u muzejima sa malobrojnim kadrom. Čini nam se da ovo treba naglasiti i zbog nesumnjive potrebe da onaj ko je učestvovao u stvaranju izložbe oseti šta ona stvarno znači za onoga kome je namenjena.

Po svojoj osnovnoj funkciji muzeji su posrednici između nauke i javnosti. U kojoj će meri to oni stvarno i biti, zavisi od stepena sprema stručnog kadra, od njegovih subjektivnih mogućnosti da naučno zasnuje i tumači koncepciju izložbe, od materijalnih uslova u kojima se izložba realizuje. U muzejima sa složenom tematikom to se uvek ne može ni postići, i potreba za saradnjom sa naučnim i stručnim radnicima iz drugih ustanove nemeće se kao neophodnost.

U pogledu stručne sprema i profila kustosa u istorijskim muzejima treba svakako pomenuti i pitanje studija istorijskih nauka. Kadar muzejskih stručnjaka do nedavno je uglavnom poticao iz redove arheologa, istoričara umetnosti i etnologa. Danas je značajan priliv i stručnjake drugih specijalnosti,

koji se, međutim, na studijama ne upoznaju sa muzeologijom. Isto tako, poznavanje nacionalne istorije vezano je isključivo za studije grupe istorijskih nauka. Stvar je ambicije svakog pojedinca i sistema reda u ustanovi da se teškoće koje iz ovoga proizlaze savladaju, ali je to svakako i pitanje programa nastave istorije i muzeologije na nekim katedrama. U tom pogledu nastava muzeologije, kao pomoćne naučne discipline, na fakultetima na kojima se predaje, pored toga što je uglavnom vrlo skućena, zastarela je i po sadržaju i po metodi. Utoliko više pokazala se korisnom inicijativa i delatnost katedre za postdiplomske studije iz muzeologije Sveučilišta u Zagrebu i Muzejskog dokumentacionog centra.

Za muzeje se često kaže da su ili da treba da budu žarište obrazovanja i kulture naroda. U tom pogledu u posleratnom razvoju muzeja učinjen je svakako veliki napredak. Kada se govori o tome, obično se navode podaci o broju posetilaca. Izlazak muzeja u širu javnost uslovljen je ne samo naraslim interesovanjem građana za muzejske izložbe i potrebom muzeja za svojom afirmacijom u kulturnom životu zemlje nego i novim sistemom finansiranja. Ali, nezavisno od toga, nas ovde interesuje pitanje koliko muzeji stvarno mogu da budu popularizatori narodne istorije. Možda bi se u analizi ove funkcije muzeja moglo poći od pitanja s kakvim impresijama i u kojoj meri obogaćeni novim saznanjima i emocijama napuštaju posetioci tematske i stalne izložbe u muzejskim prostorijama. Na ovakvo pitanje može se tačno odgovoriti samo ako se posete sistematski prate i proučavaju, a ne oslanjanjem isključivo na uobičajenu knjigu utisaka.

Međutim, ono što je bitno za vizuelno prikazivanje i tumačenje istorijskog kretanja jednog društva, a to znači za naučnu popularizaciju istorije, jeste da je tema izložbe naučno obrađena, da su izboru eksponata prethodila naučna istraživanja, čiji je rezultat idejni projekt ili koncepcija izložbe. Zadatak kustosa u istorijskom muzeju u tom smislu je svakako složeniji i dugotrajniji, jer su teme obično nove i neobrađene. Samim tim pojedini muzeji postaju mali istraživački centri.

I za popularizaciju narodne istorije i za uključivanje muzeja u savremeni kulturni život, nesumnjivo je da poseban značaj imaju tematske izložbe. Njima se razrađuje, dopunjuje i, eventualno, koriguje stalna postavka, oživljava i obnavlja rad muzeja. U vezi s tim pomenuli bismo izložbe za škole. Školski programi, i to ne samo iz nastave istorije, podstiču na muzeološku obradu pojedinih tema, pružaju muzejima mogućnosti inicijative u izvođenju očigledne nastave. Međutim to za muzej znači veliko angažovanje, ovakve tematske izložbe proširuju saradnju sa školom, zasada zanosvanu pretežno na tumačenju sadržaja stalne postavke ili sadržaja pojedinih povremenih izložbi organizovanih povodom jubileja ili proizašlih iz opšteg programa rada muzeja.

Osim sa školom, tematske izložbe pružaju sve mogućnosti bliže saradnje muzeja sa kulturnim ustanovama, privrednim preduzećima, društvenim i društveno političkim organizacijama. U tome je posebno značajna saradnja sa radnim organizacijama, neposrednih proizvođača, jer je i najpotrebnija sa stanovišta obrazovne i kulturne misije muzeja.

Međutim, radnici su - to je poznato - dosta retki posetioci izložbi. Da li i zato što i sami muzeji, sa svoje strane, nisu dovoljno inicijativni da im se približe, možda i posebnim tematskim izložbama? Saradnja muzeja sa školama vrlo je razvijena, pre svega zato što su i škole za takvu saradnju zainteresovane. Kod privrednih organizacija takvo interesovanje nije razvijeno.